

1. DEMOGRAFICKÉ ASPEKTY ŽIVOTA CIZINCŮ

Vymezení pojmu a pobytu cizince v ČR

Pobyt cizinců v ČR se řídí zákonem č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, a zčásti také zákonem č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších úprav.

Cizincem se rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, včetně občana Evropské unie. Nabývání a pozbývání občanství ČR je řešeno zákonem č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, a dále zákonem č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů.

Vstup, pobyt a vycestování z území České republiky je v kompetenci Policie ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva zahraničních věcí ČR. Cizinec smí na území ČR pobývat přechodně nebo trvale. Policie může z důvodů stanovených zákonem nevydat cizinci vízum nebo povolení k pobytu (přechodnému i trvalému). Důvody pro neudělení víza nebo jiného povolení k pobytu (přechodnému i trvalému) jsou vymezeny zákonem.

Lze rozeznat následující kategorie cizinců pobývajících v ČR (dle zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, právní úprava platná k 31. 12. 2008):

A. OBČANÉ ZEMÍ EU, NORSKA, ŠVÝCARSKA, ISLANDU A LIECHTENŠTEJNSKA (ZKRÁCENĚ „OBČANÉ EU“) A JEJICH RODINNÍ PŘÍSLUŠNÍCI

Rodinní příslušníci občanů EU (ve smyslu § 15a zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů) mají zvláštní pobytový režim (hlava IV. zákona č. 326/1999 Sb.) pouze za předpokladu, že občan EU na území pobývá na základě zvláštního pobytového povolení nebo o takové povolení žádá.

- 1. občané zemí EU registrovaní bez povolení k přechodnému nebo trvalému pobytu a jejich rodinní příslušníci,**
- 2. občané zemí EU a jejich rodinní příslušníci s povolením k přechodnému pobytu** (jedná se spíše o potvrzení o pobytu, které by mělo ulehčit občanům EU jednání s úřady, a pobyt v ČR v rámci tohoto povolení se započítává - na rozdíl od osob v předchozí skupině - do doby rozhodné pro žádost o povolení k trvalému pobytu),
- 3. občané zemí EU a jejich rodinní příslušníci s povolením k trvalému pobytu** (občan EU získá povolení k trvalému pobytu (§87h zákona č. 326/1999 Sb.) (i) po 5 letech nepřetržitého přechodného pobytu bez dalších podmínek, (ii) jestliže je rodinným příslušníkem státního občana ČR, který je na území přihlášen k trvalému pobytu, nebo rodinným příslušníkem občana jiného členského státu EU, kterému bylo vydáno povolení k trvalému pobytu na území). Průkaz o povolení k pobytu pro státního příslušníka členského státu Evropských společenství je v případě povolení trvalého pobytu vydáván s platností na 10 let (§87r odst.4 zákona č. 326/1999 Sb.). Rodinnému příslušníku občana EU je vydáván průkaz o povolení k pobytu s dobou platnosti shodnou s dobou platnosti průkazu vydaného občanu EU.

B. OBČANÉ ZEMÍ MIMO EU (ZKRÁCENĚ „OBČANÉ TŘETÍCH ZEMÍ“)

- 4. občané třetích zemí pobývajících v ČR krátkodobě (obecně do 90 dnů) bez víz** (týká se občanů těch zemí, se kterými má ČR uzavřenou dohodu o bezvízovém styku). Cizinec může na území pobývat bez víza nejen na základě mezinárodní smlouvy, ale též na základě nařízení vlády (a v některých dalších případech vymezených v § 18 zákona č. 326/1999 Sb.),
- 5. občané třetích zemí pobývajících v ČR na základě krátkodobých víz do 90 dní** (týká se občanů těch zemí, se kterými nemá ČR uzavřenou dohodu o bezvízovém styku),
- 6. občané třetích zemí pobývajících v ČR na základě víz nad 90 dní** (maximální platnost tohoto víza je jeden rok; navazuje na něj povolení k dlouhodobému pobytu rozvedené v dalším oddíle; v Doporučeních OSN ke statistice zahraniční migrace z roku 1998 je pobyt v délce 3 měsíce až 1 rok považován za krátkodobý pobyt, který nezakládá změnu země obvyklého pobytu. Proto je tato kategorie v tabulkách zahrnována variantně - viz dále),

7. **občané třetích zemí s povolením k dlouhodobému pobytu** (povolení navazující na víza nad devadesát dní; v případech vymezených zákonem č. 326/1999 Sb. lze o toto povolení požádat i na zastupitelském úřadu ČR bez předchozího víza nad 90 dní; toto povolení je možné vydat i na dobu delší než jeden rok a lze ho prodloužit),
8. **občané třetích zemí s povolením k trvalému pobytu** (O trvalý pobyt lze požádat (§66-68 zákona č. 326/1999 Sb.) (i) obecně po pěti letech nepřetržitého pobytu na vízum nad 90 dní nebo povolení k dlouhodobému pobytu v ČR bez dalších podmínek nebo, (ii) po 4 letech nepřetržitého pobytu, a to cizinci, který na území pobývá v rámci přechodného pobytu po ukončení řízení o udělení mezinárodní ochrany, (iii) po 2,5, resp. po 1,5 roku, pokud jde o úspěšné účastníky projektu MPSV "Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků", (iv) bez ohledu na délku předchozího pobytu, pokud o trvalý pobyt žádá za účelem soužití se svým rodinným příslušníkem, který je občanem ČR s trvalým pobytem v ČR nebo v případě humanitárních nebo jiných důvodů hodných zvláštního zřetele),
9. **cizinci s platným azylem** (úspěšní žadatelé o azyl pobývající v ČR; platný azyl rozsahem práv a povinností odpovídá trvalému pobytu).

C. CIZINCI BEZ OHLEDU NA HRANICE EU

10. **registrovaní žadatelé o azyl** (není možné zakázat občanu EU, aby o azyl požádal)
11. **cizinci pobývající v ČR v rámci dočasné ochrany** (na základě zákona č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců, a na základě nařízení vlády nebo rozhodnutím rady Evropské unie; jedná se o opatření při hromadném exodu v důsledku ozbrojeného konfliktu, živelné pohromy nebo soustavného porušování lidských práv v zemi původu, které by mělo chránit exulanty a poskytnout jim dočasné útočiště do doby odeznění kritické situace. V tabulkách této kapitoly se tyto osoby objevují, protože dočasná ochrana a strpění jsou evidovány v rámci přechodného pobytu - povolení k dlouhodobému pobytu)
12. **nelegálně pobývající cizinci v ČR** (např. cizinci pobývající v ČR po vypršení platnosti víz a povolení k pobytu nebo bez potřebných víz nebo povolení apod.)

Občanství ČR

Nabývání a pozbývání českého státního občanství je řešeno jednak zákonem č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů, a jednak zákonem č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů, ve znění pozdějších předpisů.

Státní občanství České republiky se podle zákona č. 40/1993 Sb., nabývá narozením (§ 3), osvojením (§ 3a), určením otcovství (§ 4), nalezením na území České republiky (§ 5), prohlášením (§ 6 nebo § 18a) a udělením (§ 7a následující).

Dítě nabývá narozením státní občanství České republiky, je-li alespoň jeden rodič státním občanem České republiky nebo jsou-li oba rodiče osobami bez státního občanství, a alespoň jeden z nich má trvalý pobyt na území České republiky a dítě se na jejím území narodí.

Dítě, jehož alespoň jeden osvojitel je státním občanem České republiky, nabývá státního občanství České republiky dnem právní moci rozsudku o osvojení.

Dítě narozené mimo manželství, jehož matka je cizí státní občankou, případně osobou bez státního občanství a otec státním občanem České republiky, nabývá státní občanství České republiky dnem souhlasného prohlášení rodičů o určení otcovství nebo dnem právní moci rozsudku o určení otcovství.

Fyzická osoba nalezená na území České republiky je státním občanem České republiky, pokud se neprokáže, že nabyla narozením státní občanství jiného státu.

Fyzická osoba, která byla k 31. 12. 1992 státním občanem České a Slovenské Federativní republiky, ale neměla ani státní občanství České republiky ani státní občanství Slovenské republiky, si může zvolit státní občanství České republiky prohlášením (§6 cit. zákona).

Fyzická osoba, která měla k 31. 12. 1992 státní občanství České a Slovenské Federativní Republiky, která nebyla státním občanem České republiky a která měla na území České republiky trvalý pobyt podle zvláštních právních předpisů ke dni 31. 12. 1992 a tento pobyt dosud trvá, anebo která od tohoto data až dosud žije trvale na území České republiky, může učinit prohlášení o nabytí státního občanství České republiky (§ 18a cit. zákona).

Státní občan Slovenské republiky, který měl k 31. 1. 1992 státní občanství České a Slovenské Federativní Republiky a který nabytí státního občanství Slovenské republiky udělením v době od 1. 1. 1994 do 1. 9. 1999, může učinit prohlášení o nabytí státního občanství České republiky, pokud toto občanství již v mezidobí nenabyl jinak (§ 18b cit. zákona).

Státní občan Slovenské republiky, který se narodil na území Slovenské republiky rodičům, z nichž jeden měl státní občanství České socialistické republiky nebo České republiky a druhý státní občanství Slovenské socialistické republiky nebo Slovenské republiky a ke dni 31. 12. 1992 byl státním občanem České a Slovenské Federativní Republiky a současně Slovenské republiky mladším 18 let, může učinit prohlášení o nabytí státního občanství České republiky, pokud toto občanství už v mezidobí nenabyl jinak (§ 18c cit. zákona).

Státní občanství České republiky lze na žádost udělit fyzické osobě, která splňuje současně tyto podmínky:

- má na území České republiky ke dni podání žádosti po dobu nejméně pěti let povolen trvalý pobyt a po tuto dobu se zde převážně zdržuje,
- prokáže, že nabytím státního občanství České republiky pozbude dosavadní státní občanství, nebo prokáže, že pozbyla dosavadní státní občanství, nejde-li o osobu bez státního občanství (bezdomovce), nebo osobu s přiznaným postavením uprchlíka na území České republiky (doklad o pozbytí dosavadního státního občanství lze obstarat až poté, kdy je žadateli vydán příslib udělení státního občanství České republiky),
- nebyla v posledních pěti letech pravomocně odsouzena pro úmyslný trestný čin,
- prokáže znalost českého jazyka a
- plní povinnosti vyplývající z ustanovení zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt a vstup cizinců na území České republiky (zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů), povinnosti vyplývající ze zvláštních předpisů upravujících veřejné zdravotní pojištění, sociální zabezpečení, důchodové pojištění, daně, odvody a poplatky.

Podle zákona č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů, ve znění pozdějších předpisů, mohou fyzické osoby, které pozbyly státní občanství Československé republiky, Československé socialistické republiky, České socialistické republiky nebo České republiky v období od 25. 2. 1948 do 28. 3. 1990 propuštěním ze státního svazku nebo v souvislosti s nabytím státního občanství jiného státu, s nímž měla nebo má Česká republika uzavřenu smlouvu upravující otázku zamezení vzniku dvojího státního občanství, učinit prohlášení o nabytí státního občanství České republiky. V případě nabytí českého státního občanství tímto způsobem není vyžadováno obnovení pobytu v České republice ani prokázání pozbytí dosavadního státního občanství.

Obsah kapitoly 1

V této kapitole se lze setkat s kategoriemi osob, které byly v seznamu na začátku textu zařazeny do oddílů A2, A3 (občané EU a jejich rodinní příslušníci s povolením k přechodnému a trvalému pobytu), dále B6, B7, B8, B9, C11 (občané tzv. třetích zemí s vízem nad 90 dnů, s trvalým pobytem, cizinci pobývající v ČR v rámci dočasné ochrany a cizinci s aktuálně platným azylem na území ČR). Nově je v tabulkách uváděna kategorie pobytu na 12 měsíců a déle, která zahrnuje cizince s trvalým pobytem a dřívější kategorii cizinců

s povoleným dlouhodobým pobytem. Zmíněná kategorie je součástí Nařízení EP a Rady č. 862/2007, o statistice Společenství v oblasti migrace a mezinárodní ochrany, a statistiky za tuto kategorii jsou po členských zemích EU vyžadovány Eurostatem.

ČSÚ získává data o počtu cizinců z různých zdrojů – Ředitelství služby cizinecké policie ČR poskytuje data o počtech povolení k pobytu a víz nad 90 dní, údaje o azylantech jsou pak dodávány Odborem azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra ČR. Dalším zdrojem dat pro kapitolu 1 jsou údaje o nabytých občanstvích ČR Odboru všeobecné správy Ministerstva vnitra ČR, která lze nalézt v tabulce 1-10. Dalším zdrojem dat pro tuto kapitolu jsou i údaje demografické statistiky o demografických událostech cizinců (sňatek, narození, potrat, rozvod, úmrtí) zahraniční stěhování cizinců, které lze nalézt v tabulce 1-9. a některých grafech zařazených do kapitoly.

Tabulky na počátku kapitoly, (tj. **1-1.** až **1-3.**) vycházejí z počtu cizinců, který je ČSÚ poskytován Ředitelstvím služby cizinecké policie MV ČR. V souladu s požadavky mezinárodních definic jsou pak v tabulkách **1-4.**, **1-5.** a **1-6.** k těmto údajům připočítávány i počty cizinců, kteří měli k příslušnému datu v ČR platný azyl.. Tyto tabulky pak zobrazují celkový počet těchto cizinců (cizinci ŘS CP a cizinci s aktuálně platným azylem), příp. uvádějí počty cizinců s tzv. povolením k pobytu v ČR (tj. celkový počet cizinců včetně azylantů bez cizinců s vízem nad 90 dnů - tyto osoby nesplňují podmínku délky pobytu nad 1 rok tak, jak je vyžadováno mezinárodními definicemi). Tabulky **1-4.**, **1-5.** a **1-6.** představují nejobecnější shrnutí základních typů pobytů cizinců v ČR a zároveň obsahují počty a podíly cizinců právě s těmito typy pobytů k příslušnému datu a vztah k obyvatelstvu ČR. Tabulka **1-7.** obsahuje celkový počet cizinců bez azylantů v členění podle nejčastějších státních občanství a krajů. Následující tabulka **1-8.** pak poskytuje informace o věkové a pohlavní struktuře cizinců v ČR, s výjimkou azylantů. Tabulka **1-9.** uvádí přehled o demografických událostech cizinců a poslední tabulka kapitoly, tabulka **1-10.**, je pak zaměřena na cizince, kteří nabyli státní občanství ČR.

Kategorie „pobyt na 12 měsíců a více“ zahrnuje cizince ze třetích zemí pobývající v ČR na základě povolení k trvalému nebo dlouhodobému pobytu a občany zemí EHP (EU, Norska, Švýcarska, Islandu a Lichtenštejnska) pobývající v ČR na základě povolení k trvalému nebo přechodnému pobytu. V uvedené kategorii nejsou tudíž zahrnuti cizinci pobývající v ČR na základě víz nad 90 dní.

Dvojitě čáry mezi sloupci znamenají zásadní změnu legislativy nebo statistické definice: K první zásadní změně došlo **v roce 2000 z legislativního hlediska** (počátek platnosti nového zákona o pobytu cizinců). Zatímco do té doby rozlišoval zákon trvalé, dlouhodobé (nad 180 dní) a krátkodobé (do 180 dní) pobyty, od počátku roku 2000 přestal existovat v zákoně termín dlouhodobý pobyt a povolení k dlouhodobému pobytu bylo nahrazeno vízem nad 90 dní.

Další změna následovala rok poté - **v roce 2001** a v tomto případě šlo o **změnu statistické definice obyvatelstva**. V návaznosti na Doporučení OSN ke statistice zahraniční migrace a na Sčítání lidu, domů a bytů začali být do obyvatelstva ČR zahrnováni i azylanti a cizinci pobývající v ČR na víza nad 90 dní, jejichž délka pobytu překročila 1 rok (do té doby bylo obyvatelstvo ČR tvořeno pouze osobami s trvalým pobytem na území).

K podstatné změně, a to **jak legislativní, tak definiční** - došlo **v roce 2004**. Legislativní změny souvisely hlavně se vstupem ČR do EU (bylo nutné vymezit dvě kategorie cizinců s různým pobytovým režimem v souvislosti s právem EU v oblasti volného pohybu osob). Dnešní legislativní podoba pobytového režimu je shrnuta v první části textu kapitoly.

K zatím poslední změně, která se v tomto případě **týkala zdroje přejímaných dat**, došlo **v roce 2008**. Počínaje uvedeným rokem přebírá ČSÚ údaje demografické statistiky o zahraničním stěhování cizinců z Informačního systému evidence obyvatel (ISEO) Ministerstva vnitra ČR. Do roku 2007 byly tyto statistiky čerpány z Cizineckého informačního systému (CIS) Služby cizinecké policie. V této souvislosti je třeba upozornit na skutečnost, že údaje z ISEO a CIS vykazují určité odlišnosti (důvodem jsou legislativní změny v oblasti informačních systémů a složitost definic vztahujících se k jednotlivým kategoriím a druhům pobytu). Srovnatelnost údajů týkajících se zahraniční migrace cizinců za rok 2008 s údaji za předchozí období je proto omezena.

* * * * *

Počet legálně usazených cizinců (tj. s vízy nad 90 dní nebo s některým z typů povolení k pobytu, bez azylantů) přesáhl podle údajů Služby cizinecké policie ke konci roku 2008 hranici 430 tisíc, z toho 93 % pobývalo v České republice jeden rok a více. Podíl žen-cizinek dosáhl v roce 2008, stejně jako v předchozím období, zhruba 40 % z celkového počtu cizinců. Stejný podíl měly ženy i mezi cizinci žijícími na území ČR jeden rok a déle.

Věková struktura cizinců vykazuje ve srovnání s věkovou strukturou majoritní populace určité odlišnosti, které lze vysvětlit hlavně ekonomickými motivy migrace cizinců do ČR (většina z nich přichází za výdělkem). Silně jsou zastoupeny především věkové kategorie mladšího produktivního věku (20-39 let) - v tomto věkovém rozmezí se ke konci roku 2008 nacházela více než polovina (53 %) všech legálně pobývajících cizinců v ČR. Naopak velmi nízké podíly v porovnání se strukturou populace ČR připadají na děti a osoby v post-produktivním věku.

Pořadí nejpočetnějších skupin cizinců podle státního občanství nevykazuje poslední dobou výraznější změny. Mezi cizinci dominují občané Ukrajiny, s více než 30 % ke konci roku 2008. Následují občané Slovenska (17 %), Vietnamu (14 %), Ruska (6 %) a Polska (5 %).

Z hlediska územního rozmístění patří mezi regiony s nejvyšší koncentrací cizinců Praha a Středočeský kraj, s odstupem následují kraje Jihomoravský a Ústecký. V rozmístění cizinců však existují patrné rozdíly podle státního občanství. Občané sousedních zemí se obecně soustřeďují v blízkosti hranic ČR s tím kterým státem. Občané Ukrajiny jsou významněji zastoupeni v Praze, Středočeském a Jihomoravském kraji. Občané Vietnamu se ve vyšší míře usazují v Praze a česko-německém pohraničí. Atraktivními regiony pro občany Ruska jsou Praha, Středočeský a Karlovarský kraj.